

A Krisztusban megértett emberi természet

Az emberi természet 6 alapvonásának transzcendentális-hermeneutikus levezetése a krisztológiából a katolikus erkölcssteológiába

Az ember azért keresztény, hogy ember legyen. A keresztény etika nem egy elit-etikát hirdet, amit csak a bennfenteseknek kell megtartani, hanem olyan erkölcsöt, ami minden emberre vonatkozik. Bár a mai széttöredezett világban programszóvá vált a pluralizmus, s az egységre törekvés a totalitarizmus gyanúját vonja magára, meggondolandó, hogy a pluralizmus ugyan adott, de nem mérték. Ha aszimptotikusan is, de lehet egységre törekedni az erkölcs területén, hiszen az egyetlen Istentől származó erkölcsi igény mindenkit kitüntet (Róm 2,14). Ha a keresztény etika minden emberhez szól, akkor az erkölcssteológia nem zárkozhat egy szellemi gettóba: fogalmainak, érvelésének, gondolatmenetének elérhetőnek kell lennie. Aki nem érthető, az jelentéktelenné válik a társadalomban. A globalizálódó világ plurális-posztmodern dialógusában a keresztény erkölcsnek hozzáférhetőnek, felfoghatónak kell lennie, sőt: meghívónak. Ezért az elérhető megértésért kell a keresztény etikának filozófiai kifejezéseket, rendszereket használnia, jóllehet azoknak mindig rámutatónak kell lenniük egy nagyobb tartalom: a teológia felé. A keresztény etika közepe Jézus Krisztus személye. Ennél tömörebben és lényegközpontúbban a keresztény etika sajátosságát nem lehet kifejezni. A keresztény etika közepében nem normák, törvények, rendszerek állnak, hanem Krisztus élő személye. A többletet azonban közvetíteni kell minden ember felé: a társadalmi párbeszéd, a másik ember megszólíthatósága miatt ma is használni kell közvetítő kifejezéseket. Így ma a „természet”, a „természetes erkölcsi törvény”, a „természetjog” kifejezések alatt a teológiai etika azt a pozitív törvényt megelőző erkölcsi hívást, erkölcsi igényt és erkölcsi tartalmat jelöli, ami minden ember számára jelen van, elérhető, felfogható, nincs önkényének alávetve, aminek teljessége végső soron Istenben van. A természetjogi gondolkodás így egyszerre két irányba nyúl: a tartalmi teljesség, azaz Isten felé (vertikálisan) és a megértett teljességet fordítja le minden ember felé (horizontálisan).

A „természet” szó elégtelen használata

Rendkívül izgalmas figyelni, hogy az emberek mire mondják, „ez természetes”. Nem csak a mindennapi beszédben, de a tudományos szakirodalomban, sőt, az egyházi dokumentumokban is nagyon sokféle természetfogalmat használnak, gyakran zavarosan. Olykor olyan természetfogalmat használnak, amik a mai tudományos felsrófolt követelményeknek már nem felel meg. Pedig a szemantikai pontosság a gondolkodás pontosságához, a gondolkodás jósága pedig az életvezetés jóságához vezet. Mi az ember természete? Előbb három elégtelen természetfelfogást szeretnénk cáfolni:

1. *Naturalizmus* (biologizmus, evolucionizmus): egyesek az ember természetét a teste, *biológiája adataiból* akarják kiolvasni. Erre hivatkoznak a nudisták: a meztelenség szerintük a „természetes”, minden szemérmesség csak gátlás. Erre hivatkoznak sokan, amikor a testi vágyak (szexualitás, agresszió) azonnali kielését sürgetik, hiszen az a „természetes”, a vágyak elfojtása pedig „természetellenes”. Mások szerint az ember természetét az őt körülvevő környezet természetéből kell kiolvasni: azaz az evolúció, a verseny, a küzdelem a „természetes”. Az erősebbet eszerint több jog illeti. Szerintük az embernek figyelnie kell az állatvilágot, mert tőlük hitelesebben „megtanulhatja”, hogy mi a „természetes”.

Ellenvetésünk, hogy ezek a vélemények ismeretelméletileg gyenge lábakon állnak. Nem veszik tudomásul, hogy az ember amikor valamiről beszél, azt már eleve értelmezi. Jól veszi észre ez a nézet, hogy a *biológiai-szociológiai-pszichológiai tények megkerülhetetlenek*, a tények ellen nincs érv, a nem tényekre épülő érv a levegőbe száll. Jóllehet a tényekkel találkozunk konkrétabban, de a tényeket eleve egy megismerés-horizontban vesszük észre, értékeljük, és a

tények maguk is visszahatnak a horizont alakítására, szélesítésére, pontosítására.¹ Konkrétabb a találkozás a ténnyel, de eredendőbb a megismerés-horizont.

Leegyszerűsítve az embernél kettős természetéről beszélhetnénk: az ember az Istenhez (Szentháromság) és a világhoz (anyag, biológia, embertárs) is tartozik. *Az alapvetőbb azonban az Istenhez tartozás, így az ember elsődleges természetének, és tulajdonképpeni természetének azt tartjuk, hogy Istenre irányuló dinamika működik benne. Az istenkapcsolatában, istenképiségében értelmezi az anyagságából, állatvilághoz hasonlóságából, embertársasságából fakadó tényeket. A zigóta, a meztelenség, a nemi vágy, az agresszív ösztön, az életösztön, az agyhalál mind-mind értelmezésre szorulnak.* Még ha az ember a legnaturalistább felfogása szerint vissza is térne a vadonba, még ez is tudatos, értelmezett döntés lenne, még ekkor is uralkodna az elsődleges természet. A környezeti természet törvényei is értelmezésre szorulnak: az élővilágban uralkodó evolúciót, ha átvisszük az ember világára, akkor az erőket több jog illeti. Az embernél ez nem verseny, hanem bűn lenne. Az elsődleges természetünk tehát arra indít, hogy a biológiai-pszichológiai-szociológiai tényeket észleljük, mérjük, de ezek „tudományos” kimondása még nem elég: az Isten felé való úton ezeket értelmezni kell. Tudományelméletileg le kell szögezni: nem az a tudománytalan, ha megvalljuk filozófiánk-hitünk szerinti értelmezésüket, hanem *az a tudománytalan, ha egy tudós nem vallja be: puszta tények soha sincsenek, mindig csak egy horizontban értelmezett tudományos tények vannak.*

2. A másik hibás felfogás az *ember természetét formális nyitottságnak* tartja: az ember „lezáratlan szabadság”, „meg nem határozott állat”, „liberális nyitottság”, azaz valahogy nyitott a végtelenre, a mindig másra, az újra, a haladásra. Ezen felfogás szerint az emberben csak ez a formális nyitottság a közös, de az már mindenkinek a magánügye, hogy ki hogyan értelmezi. Azért nevezzük formálisnak, mert szerintük a végtelenre, az újra, a többre való nyitottság tartalmilag nem jelent semmit, maga a nyitottság a tartalom. Az ilyen felfogás hangoztatja erősen a toleranciát, a szubjektív önkényt, a másság tiszteletét, a lelkiismereti szabadságot. Az önkény ellen úgy akar kormányozni, hogy fontosnak tartja a konszenzust: az a természetes szerintük, amiben megegyezünk.

Jól veszi észre ez a nézet, hogy a tények önmagukban fontosak, de különbözőképpen értelmezhetők, azaz az emberben elsőbbrangú az értelmezés. Jól tiszteli a belátás szabadságát, a lelkiismereti szabadságot. Mégis megszállva a tényeket felemelő értelmezés, emberi szabadság, szellemi gondolkodás csodálatosságán, nem lépi túl elégségesen a nyitottság pusztán formális értelmezését. Ezen téves felfogás alapja is az ismeretelméleti elégtelenség. Amikor az ember megismer, nyitottsága nem pusztán az újra, a másra, az ismeretlenre vonatkozik: az emberben lakó dinamika nem a semmire, a pusztán üresre, a mindig másra vonatkozik, hanem a teljes ismeretre, végső soron a teljességre. *A teljesség, az ismeretek összessége tehát eleve behatárolja, irányt ad a történelmi megismerés előrehaladásnak, amitől az ha eltér, akkor az hazugság. Az igazság nem relatív, hanem perspektivikus.* Az igazság teljessége behatárolja a szabadság és a tudás nyitottságát. Az újdonság sem akárhonnan pottyán az ember ölétébe, hanem a „még kinn lévő, még nem ismert” ismeretek összessége felől. Az ember természetének megismerésére vonatkozóan mindez azt jelenti: a jelenben már sokat tudunk az emberről, de dinamikusan nyitottak vagyunk az újra, a többre. Az emberre vonatkozó igazságok teljessége tartalmilag már most behatárolja keresésünket: azaz nem minden vélemény egyformán igaz. Akik az igazság teljességében előrébb járnak, azok véleményét nem lehet egy szintre helyezni a tolerancia szellemében a lemaradókkal. Nincs sok igazság, nem lehet egyszerre igaza Nérónak és a vértanúknak, nem lehet minden véleménynek egyforma helyértéket adni (demokratának és rasszistának). *Csak az egyetlen igazságba való belátás különböző fokai vannak:* így tehát világnézeti vitákban igazából nem különböző, egyenrangú igazságok ütköznek, hanem az egyetlen igazságba való belátás különböző fokai. Amennyiben az egyház bizonyos igazságokban előrébb jár, akkor erről nem hallgathat, nem helyezheti véleményét egy szintre az összes többi igazsággal, de többletét meghívóan, vonzóan kell feltárnia.

---

¹ K. Demmer: *Wahrheit und Bedeutung. Objektive Geltung im moraltheologischen Diskurs. Gregorianum* 81 (2000) 59–99. Az igazságelmélet tanítása szerint különböző szintű igazságok vannak, ahol a tényeket különböző szinten emeljük be, s mást is jelent az objektivitás.

3. Téves felfogás, hogy az ember természetét egyszer s mindenkorra kimerítően le lehet írni: korábban főleg a filozófusok és a teológusok törekvése volt, hogy kimerítően megragadják az emberi természetet. Az ókorban a pogányok jóságával való találkozás, a középkorban az új népek felfedezése, az újkorban a természettudományok ideálja szerinti pontosság indította a gondolkodókat arra, hogy *leírják az emberi természet magját, lényegét: az abszolút emberi természetet (metaphysica natura absoluta)*, ami minden kor minden emberére érvényes, s ebből egyszer s mindenkorra kötelező következtetéseket vonjanak le – szinte matematikai biztossággal.

Jó belátás itt, hogy minden ember lényege ugyanaz, hogy a természetünk közös. Fontos volt ezt hangsúlyozni a rabszolgaság, az indián népek leigázása, az újkori tudományideál idején,² hiszen az egyházon kívül akkoriban alig hangsúlyozta ezt valaki. Ugyanakkor tudni kell, hogy a minden történelmiségtől független, mindenütt-mindenkire érvényes abszolút emberi természet teljes leírása absztrakció. Az absztrakció a történelem feletti gondolkodás. Az emberi természet azonban nem monolitikus tömb, ami végigvonul változatlanul a történelmen, inkább beirányzott dinamika a teljességre, amit a történelemben előrehaladva egyre teljesebben fejtünk meg.

Az erkölcssteológia természetjogi gondolkodása

A katolikus természetjogi tanításban az a meggyőződés az uralkodó, hogy az evangélium erkölcsi üzenete minden jóakarátú ember számára felismerhető. *Így a „természet” kifejezés hídként is szolgálhat a különböző világnézetek és vallások között: lehet, hogy máshonnan indulunk, de eljuthatunk ugyanazon erkölcsi szabályokhoz, ami túl van az önkényen.* Aki természetjogilag gondolkodik, az keresi az átjárókat, a hidakat, hogy a közös, a lényeg kiderüljön.

A transzcendentális ismeretelmélet kiváló keret arra, hogy a teológiai természetfelfogást megértsük. A transzcendentális ismeretelmélet tudja, hogy *a megismerés állandó előrehaladás a belátásban.*³ Az ember a megismerésben időbelileg, történelmileg, tapasztalatilag először a konkrét, kategorikus világgal találkozik, s onnan ébred rá az ezeken mindig túllépő, a teljességre törekvő transzcendens identitására. De sohasem jutna idáig, ha már eleve, előzetesen ne a teljességre irányulna. A történelmi elsőbbség a tapasztalati megismerést illeti, az ontológiai elsőbbség viszont a transzcendentálist. A két út perichoretikusan egymást átjárja, egymást lendíti előre. A történelmi, kategorikus megismerés nyit meg a transzcendens megismerés felé, de a transzcendens megismerés ad perspektívát, keretet a kategorikus megismerésnek.

Két végletet akar itt az erkölcssteológus elkerülni: a naturalizmust (ahol a végső mintát a biológia adja, feledve az ember szellemi természetét), és a spiritualizmust (ahol a végső mintát az ember szellemi természete adja, feledve a biológiai tényeket). Az erkölcsi észnek a biológiai-szociológiai-etnológiai stb. tényeket mérnie, rögzítenie kell, hiszen nem akar spiritualizmusban, végződni. A biológiai természet nem tetszőlegesen alakítható nyersanyag, mindig visszaüt az ember személyes és társadalmi életében, ha a természet tényeit nem vesszük komolyan. Ezek a tények azonban nem elégségesek az erkölcsi útmutatáshoz: ezeket komolyan kell venni, de nem magyaráznak mindent, inkább irányt mutatnak (VS 46).

A tények értelmezése mindig interperszonális dimenzióban történik: embertársunk és Istenünk perspektívájában. Az erkölcsi értelmezés elsődleges tárgya nem egy eltárgyasított, személytelen emberi természet, hanem a személynek, mint eleve kapcsolatokban egzisztáló szubsztanciának a természete. Előtérbe került a személyesség: *az ember természete az, hogy személy.* A filozófiai perszonalizmus hatására a teológiában is az „emberi természet” helyett a „személyről” kezdtek beszélni, a zsinat „az emberi személy értelmes természetéről” beszél (GS 15). A gondolkodás a személyek életszerű egymásra vonatkoztatottságában történik: a személy olyannak

² A jogtudomány biztosságra törekvése és a matematika tudományelméleti metodikája behatással volt az erkölcssteológiára is.

³ J. F. Lonergan: *Insight*. New York, 1958.; E. Guggenberger: *Karl Rahners Christologie und heutige Fundamentalmoral*. Innsbruck, 1990.; L. Sanhüter: *Das Dynamische in der Moral. Zur Aktualität Existentialethik Karl Rahners*. St. Ottilien, 1990.

jelenik meg, mint szabadon előrenyúló megismerés a lét teljességére.⁴ A *normativitást kommunikatíván derítjük ki*. Így pl. folyamatosan fejlődik a jogos háború tana, a lelkiismereti szabadság tana, az emberi alapjogok megfogalmazása, a nők egyenjogúságának értelmezése. Különösen a bioetika területén érezzük, hogy a technikai lehetőségekkel folyamatosan haladnia kell az etikai reflexiónak, s olyan kérdésekre kell válaszolni, amikre korábban nem kellett.

A tényeken és az embertárson túl az ember elsősorban Istenünkkel van kapcsolatban. Az erkölcsoteológus számára az igazi vezető a „hit által megvilágított ész” (DS 3005, 3015–20). A *kinyilatkoztatott hitben akarjuk értelmezni a valóság racionális megragadását, tényeit*, a cél: a hitből való megértés.⁵ A hit és az ész (biblikus és természetjogi etika) kapcsolatát nem szabad pusztán külsődlegesnek felfogni: a hitben van egy többlet az ész előtt, az ész számára, amit lassú hermeneutikus lépésekben igyekszünk kibontani. Az ember természetének (*lex naturalis*) konkrét megismerése nem akármerre halad előbbre, hanem a Krisztusban megjelent teljesség (*lex Christi*) azt eleve behatárolja. *Így az ember nem csupán formálisan nyitott a transzcendens teljességre, hanem a teljesség (Krisztus) tartalmilag is eleve behatárolja keresését: az ember teljes természete Jézus Krisztusban tárul fel. Innen gondolkodunk „visszafelé”*: az ember természetét csak Krisztus tanítása, sorsa, a Pászka esemény felől lehet megérteni. *Krisztus teljes sorsán, tanításán át kell préselni az antropológiai alapfogalmakat: az emberi természet, a boldogság, a szabadság, a halál, a szeretet stb. fogalmát, s Krisztus felől kell igyekezni megérteni az embert*. Az erkölcsoteológia vallja, hogy *az emberi természet teljessége Jézus Krisztusban van*. Ő az a transzcendens tartalom, amihez mérünk mindent. A világ legbiztosabb sarokpontja, origója, Krisztus, az ő szemével akarjuk látni a tényeket, s értelmezni az emberi természetet.

A Krisztusban értelmezett emberi természet

Az ember primer, elsődleges természete a teljességre törekvő dinamika, *aminek alapja Istenünk hívása*. Ezt azonban konkrétabb alakba kell önteni, hiszen az egyház szeretne megbízható partner lenni a globális etikai párbeszédben. Az igazán egyházi teológusnak le kell tudnia fordítani konkrétabb alakra az elsődleges természetet. A konkrétabban megfogalmazott, részletezett emberi természet már csak levezetése az elsődleges természetnek, ezért a konkretizált emberi természetet másodlagos (*secunder*) természetnek nevezzük. A II. Vatikáni zsinat igénye szerint a természetes erkölcsi törvény tartalmát szűkíteni kell a hitelességért. Így egyes, konkrét viselkedésnormákat már nem nevezünk „természetesnek”, inkább az ember alapbeállítottságát, alaptermészetét kutatjuk. A figyelem elsősorban nem az egyes normákra irányul, hanem az olyan eleve adottságokra, naturális és antropológiai adatokra, amelyek nem tetszőlegesek, mindenkire vonatkoznak. Klaus Demmer „*antropológiai implikációkról*” beszél, amik *a krisztológiából levezett emberi természet sarokpontjai*.⁶ Ezek konkrétabbak az elsődleges emberi természetnél (a teljességre irányuló dinamika – *natura prima*), „*szilárd alapok*” (Katekizmus 1959), „*bizonyos alapvető javak*” (VS 48), melyekből le lehet vezetni konkrét etikai normákat a történelem folyamán, de mégis megfogalmazhatók olyan általánosan, amik mindig mindenkire érvényesek. Gyengeségüknek tűnik az általánosságuk, de éppen ez az erejük: szélesebb konszenzust lehet elérni velük, és a történelemben mindig érvényesek maradnak, helyet hagyva az ész konkrét, történelmi, szituációs, egzisztenciális munkájának, azaz üdvtörténeti méltóságának.

Az emberi természet hat alapsajátossága:

1. *A személyes méltóság*: A teremtés-teológia alapkielentése a Biblia alapján, hogy az embert Isten a saját képére és hasonlatosságára teremtette (Ter 1,26). Az ember személyes méltóságának lerombolhatatlan alapját az istenképisége adja: *az ember alaptermészete az, hogy személy*. Ez az Isten akarta egyedülállóság, *egyediség* az alapja az önbecsülésnek, s az alapja a másik becslésének is. A másik ember a maga különbözőségében így nem fenyegetés, nem a

⁴ K. Demmer: *Natur und Person*. In: B. Fraling (szerk.): *Natur im ethischen Argument*. Freiburg, 1990, 55–86.

⁵ K. Demmer: *Angewandte Theologie des Ethischen*. Freiburg, 2003, 34–40.

⁶ K. Demmer: *Fundamentale Theologie des Ethischen*, 116–131. K. Demmer: *Der Dreifaltige Gott und die Moral*. In: W. Guggenberger (szerk.): *Christlicher Glaube, Theologie, Ethik*. Münster, 2002, 11–129.

félelem forrása, hanem ígéret, Isten akarta többlet. Ez a személyes méltóság elveszíthetetlen, fokozhatatlan, nem függ a rokonságtól, szimpátiától, teljesítménytől. Ez a méltóság magához az emberhez tartozik, nem a személyes tulajdonságaihoz. A személyes méltóságot semmilyen más igazságból nem lehet levezetni, ilyen értelemben ez egy határfogalom. Az erkölcsi ész feladata, hogy ennek a méltóságnak a tartalmát hermeneutikus lépésekben feltárja, s az erkölcsi szabadság dolga ezeket a tartalmakat megvalósítani: erkölcs csak azért van, mert van személyes méltóság, minden norma végső referenciapontja a személyes méltóság. A személyes méltóság az alapja a *szabadságnak*: minden ember meghívott. Az emberi szabadság így nem semlegesen áll a jó és a rossz között, az erkölcsi szabályok elé, nem 50–50% választhatja a jót és a rosszat is. A szabadság eleve elfogult a jóra, a személyes méltóság eleve megérintett Isten meghívásától. Az erkölcsi kötelességek gyökerénél nem egy pusztán racionális belátás, hanem *meghívottság*, elbűvöltség áll: az élet eleve Krisztus követésére hív. Mivel a személyes méltóság Istentől ered, s nem az emberi nyilatkozatoktól, semmilyen emberi fórum nem merészkedhet arra, hogy ezt a méltóságot teoretikusan kérdésessé tegye, vagy a gyakorlatban megnyirbálja. Az erkölcsi axióma ezért így hangozhatna: kétséges esetben mindig az emberi méltóság javára kell döntenet. Ezt minden szituáció mérlegelésénél észben kell tartani, különösen az élet kezdeténél, határeseténél és az élet végénél. Az emberről való rendelkezés sohasem lehet totális, az *önrendelkezés* határait végső esetben mindig tiszteletben kell tartani. Emberségében sérül, aki nem tudja csodálni és tisztelni a személyes méltóságot.

2. *Egyenlőség és testvériség*: Isten emberré válása lerakta az alapjait egy olyan embertársaságnak, felebarátiságnak, amit radikálisabban már nem lehet elgondolni. Isten emberré válása az embereket is egyenlővé teszi egymással, s kihívás akar lenni minden ember által felállított történelmi különbözőség felé: az egyenlőség megelőzi az ember által alkotott önkényes különbözőségeket. Aki emberi arcot hord, egymásnak fivére és nővére. A másik ember nem sziget, akit közömbösen szemlélhetek (szélsőséges individualizmus), de nem is versenytársam (szélsőséges liberalizmus, evolucionizmus), nem farkasom, hanem a testvérem. Ez persze nem jelent ideológiát, nem arról van szó, hogy ideologikusan legyaluljunk minden értelmes, jogos, megérdemelt különbséget. Inkább az önkényes, a bűnös különbözőségek megszüntetése a cél. Az erkölcsi axióma így hangozhatna: *az azonos módon, a különbözővel különböző módon kell bánni*. Ami az emberekben azonos (személyes méltóság), azt egyenlő bánásmód illeti (azonos alaplehetőségek személyes méltósága kibontakoztatásához). Az már az egyén szabad döntésének dolga, hogy mit kezd az azonos lehetőségekkel. Ugyanakkor a jogos, az emberiséget gazdagító, a teljesítmény alapján megérdemelt különbségeket különböző módon kell kezelni. Minél erősebben biztosított az egyenlőség, annál inkább lesz tere a jogos különbözőségnek is. Az egyenlőség biztosítása nem lehet matematikai: a hátrányos helyzetű egyének vagy csoportnak, a gyengébbnek, a kisebbnek, *az elesettnek több előnyt* kell biztosítani (jog, lehetőségek, anyagiak). Az Isten kenózisán inspirálódó keresztény gondolkodás tudja, hogy a legszegényebbekkel kell kezdeni: az elesettségéből, szenvedéséből, kiszolgáltatottságából fakadó ellentéteket gyógyítani kell. Krisztus karácsonyi szolidaritása a keresztényeken keresztül folytatódik a történelemben az emberiség legszegényebbjei felé. Joggal mondható, hogy a keresztény etikának *gyógyító, terapeutikus etikának* kell lennie. Emberségében sérül, aki a másikat szigetnek, vagy farkasának tartja, s nem testvérenek.

3. *Értelmesség*: Az értelmesség igénye *jellemzi magát az embert*: a hit és az értelem ugyanazon forrásból, magától Istentől származik. Ha Isten önközlése az ember számára felfoghatóan jelenik meg, akkor az Ige Hallgatója kitüntetett: az értelme a lehetőségi feltétele az üzenet befogadásának. Így a hit sem önkényes és tetszőleges, hanem az észnek megfelelő; s az ész sem akármerre tapogatózik, hanem a teljesség, a hit felé. Az ész és a hit ugyanazon valóságra vonatkozik, csak belátási fokuk különböző: a hit az értelem teljessége. Az értelmesség vonatkozik *magára a történelemre* is: a hívő alapvetően abból indul ki, hogy a történelem értelmes, az idő az ígéret hordozója lett. Ez is egy olyan alaptétel, ami mögé már nem lehet kérdezni: egyetlen filozófia sem tudja bizonyítani, hogy a lét, az élet, a történelem értelmes. A Jézus-eseményben Isten hatékonyan jelenvalóvá vált a történelemben, a transzcendencia és az immanencia hídjá lett Ő. A jászol, az istálló, a keresztt után a keresztény tudja: a paradoxonok, a látszólagos vereségek mögött

is lehet értelmesség. Az értelem csúcsteljesítménye, hogy a szemmel látható zűrzavart, történelmi értelmetlenségeket szellemileg át tudja járni, át tudja szellemíteni: a meseszerű harmónia meghalt a kereszten, végérvényesen kiderült, hogy a jóság erőszakot szenved, hogy a tér-időbeli határok és a bűnök közepette utópia a „minden mindig rendben legyen” boldogságelképzelés. Rendkívüli tévedés a kereszten meghalt Krisztustól Arisztotelész boldogfogalmát számon kérni. *A kereszten és Húsvétkor új boldogságfogalmat kaptunk: az a boldog, aki már Istennel van*, még ha szegény, ha sír, ha üldözik is. Az erkölcsi ész feladata, hogy ebben a behatároltságban is kikutassa az értelmes és szeretetteljes élet lehetőségét: itt van a helye a felelős kompromisszumnak, az epikia erényének, a stratégiai tervezésnek és az értékek rangsora szerinti mérlegelésnek. Ez a legnagyobb mértékű éberséget, sőt, lélekjelenlétet követel. Isten ígérete a történelemben beteljesült: az erkölcsi ész dolga, hogy az ígéretet minden történelmi helyzetbe közvetítse és a cselekvés számára lefordítsa. Isten emberré válása magát az embert is felszabadítja az igazi emberré válásra. Ennek robbanó töltete a legszorongatóbb határhelyzetekben van, amikor a legsűrűbb sötétben is a hívó mer bízni, s erkölcsi cselekvését ennek megfelelően alakítani. Lehet, hogy a teljes értelmet nem látja, mégis elfátyolozott értelemmel, de reménykedve tapogatózik előbbre. A kereszt-eseményben az ember számára megtört az ember látta értelmesség, hogy egy nagyobb összefüggésre megnyíljon: a *remény* felé. Minden szenvedés legmélyebb pokla ugyanis az, ha közben a szenvedés értelmét homály fedi, s az égre kiált a „Miért?”. A szenvedés mélye a nemértés. Ezen az érzékeny helyen tűnik ki a keresztény gondolkodásmód sajátossága. Emberségében sérül, akiben megtörik a lét értelmességébe vetett hite.

4. *Átfogóság*: az ember tud önmaga, környezete kincseiről, s tud korlátairól is, főleg időbeli behatároltságáról. Tudja, hogy nem állat, ami leragadhat a pillanatnyi létben, mert csak pillanatnyi jóléte és ösztöne érdekli. De nem is Isten, hiszen mindig mindenre nem telik idő, energia, szeretet. Az embernek hosszú távon, *átfogóan sikeres jó életre* kell törekednie, az ember úton van. Merhet az ember egy úton menni, de ezen az egy úton mindent megkap. A cél nem mindent kipróbálni, hanem *intenzívebbé* válni, növekedni, töményebbé válni. Az ember nem forgácsolhatja szét önmagát a pillanatokra, nem teljesíti be, ha rövid távú földi, történelmi boldogságokat keres, az ember nem rögtönözhet. Az embert nyomasztja a semmi: nem akarunk semmirekellő életet élni. Ezért az ember képes átfogó életdöntéseket meghozni, s abban hűségesen növekedni egy életen át. Itt a remény eleve egy pozitív előjelet ad az ember gondolkodásához: az embert élettervei, a boldog életről való vezérelképzelései vezetik, s ennek perspektívájában értelmezi a tényeket, méri fel a lehetőségeket. Nem a környezet lökdösi ide-oda, hanem *ő maga préseli ki a környezet nyersanyagából az életterveinek megfelelő dolgokat*. Ez egy szellemi fenntartás, szellemi szemüveg. A legvégső előjelet ehhez a feltámadás teszi: a világ átfogó értelmezése és a saját életünk átfogó értelmezése csak a kereszt és a feltámadás fényében érhető el. A valóság radikális mítosztalanítása történik: a kereszten meghal az értelmesség emberi felfogása, a boldogság arisztotelészi fogalma, az önmegvalósítás meseszerű elképzelése, nem humanista jóléti etikát hirdetünk a keresztre feszített Krisztussal. Emberségében sérül, aki leragad a pillanatnyi örömben vagy bajban, s nem képes életdöntésekre.

5. *Szeretet*: Aki tudja, hogy már szeretik, az tud másokat is szeretni. Aki tudja, hogy kegyelemből lett, kegyelem kíséri életét, kegyelemből igazul meg, annak ez hatni fog az erkölcsi életére is. Isten megelőző, kegyelmi odafordulása nem megérdemelt, nem megindokolható, nem kiprovokálható. Ajándék. Aki így megajándékozva tudja magát, az tud megelőzően szeretni, kezdeményezően odalépni a másikhoz, *ajándékszerűen szolgálni*, hiszen a kegyelem ösztönöz. A kölcsönösség elve, az adok-kapok elve már előzetesen megsemmisül, de az önmegnyerés, önmegvalósítás számolgotása is: az ember már mer veszíteni, mert Istenben már mindent megnyert. Ezt a túláradó, kiszámíthatatlan többletet, ajándékozó, szeretetteljes odafordulást semmilyen normaetika nem képes utolérni, ezt nem lehet normákba foglalni. A keresztény etika így elsősorban *Krisztusbani élet*, aminek már csak lecsapódása a normák megfogalmazása. A kegyelem ösztökél itt és most arra, hogy az emberen felüli, a józan észen felüli erőbevetésekre képesek legyünk. Az igény az Istennel való kapcsolat intenzitásából fakad: az Isten által megérintettség, sőt, meghatódottság indítja az embert. Aki így megérintett, az már „nem tud másként cselekedni”, mint jónak lenni.

Olyan ez, mint ha belátom, hogy jó udvariasnak lenni, s akkor magamtól, ellenőrzés, parancs, jutalom nélkül is udvarias leszek. Ez a „másképp már nem tudni” cselekvés a keresztény erkölcs csúcsa. Nem a parancsok felszólásával, szigorúságával lehet elérni az egyre igényesebb erkölcsös életet, hanem az Isten szeretetétől való megérintettséggel, meghatottsággal: az erkölcsi igény a szerető meghatódottság mértékében nő. A kegyelemből megigazuló nem normákat akar megtartani, hanem szeretni akar. Olyan nemes szívűség, érthetetlen nagyvonalúság, szabad ingyenesség a következménye, ahol a számígtatásnak már nyoma sincs – hiszen Istentől már mindent megkapott az ember. Ez különös felelősséget ró a keresztényekre a konfliktusszituációk megoldásához kicsiben és nagyban is: új lehetőségek nyílnak meg a *konfliktusok gyógyító kezeléséhez* a „szemet szemért” elv helyett, az ember lemondhat a jogáról, lemondhat a bosszúról, feltétlenül kiengesztelődhet, merhet vesztesnek lenni, hiszen nem a jogé, hanem az irgalmasságé, az ajándékozó szereteté a végső szó. Ugyanakkor aki kegyelemből megigazultnak tudja magát, elfogadja, hogy ő nem isten, hagyja Istent istennek lenni, nem hiszi magát mindenhatónak, s nem is omlik össze végessége kudarcain, azaz mer *ráhagyatkozni*. Emberségében sérül, aki nem tud szeretni, nagyvonalú, irgalmas, bizakodó lenni.

6. *A halál húsvéti értelmezése* felszabadít az igazi életre: Csak az embert tünteti ki a haláltudat: egészen fiatal korától tud arról, hogy meg fog halni. Így a halál igazából nem az élete végén bekövetkező katasztrófa, hanem az egész életét átjáró szempont: *ars moriendi*. Húsvét után már felszabadultan tudjuk, hogy nem a halál az érdekes, hanem az élet. Nem az a baj, hogy meghalunk, hanem ha úgy halunk meg, hogy nem éltünk igazán. *A haláltudat így érlel*: nem elvesz valamit, nem félelemmel tölt el, hanem éppenséggel felszabadít, hogy a saját, igazi életem éljem, a maradandó értékek alapján. A haláltudat vezet az igazi önmagunkhoz. Krisztus halála óta a keresztény minden kiszolgáltatottságát és a halált is tudja reménnyel szemlélni: ígéret, lehetőség van a szenvedésben és a halálban is. Mindez a keresztény szabadság elé olyan előjelet tesz, ami nem pusztán „kibírja” a szenvedést, „beletörődik” a halálba, hanem éppen ígéretet, megvalósítható *lehetőségeket lát a szenvedésben és a halálban is*. Az ember tudja, hogy Isten irgalmas, ezért nem örül bele lelkiismeret-furdalásaiba, de azt is tudja, hogy a számlák nem vesznek el, ezért nem válik soha cinikussá, közömbössé. Krisztus az élet és a halál Ura, benne az életünk és a halálunk is kiengesztelődött. Mindez felértékeli az életet, a lehetőségeket, a még élőket, az időt, az istenkeresés még kinn lévő lehetőségeit. Az emberhez méltó halál igényétől pedig elválaszthatatlan marad Krisztus kereszthalálának vigasztalása.

Az emberi természetnek ez a konkrétabb megfogalmazása teszi lehetővé a további konkretizálást az egyedi normák felé. Várfalak ezek, melyek kövei stabilak, de bekereteznek egy szabad területet, ahol a további finom, személyes, egzisztenciális keresés folyik. Világító ösvény ez, ami a világ zavarosságába utat mutat. Nyers tervezet, ami nem aprólékosan konkrét, de az előnye is ez: így maradandóbb és nyitott marad. Az erkölcssteológia így lezáratlan kutatás marad, s ebben bizonyul igazi teológiai és tudományos jellege: lezáratlanul belemerül az ember titkába, abba a titokba, amit végtelen Szent Titoktól kapott.